

NÉMETH Nóra

Hagyományok Háza

ORCID: 0009-0002-8483-7520

nemeth.nora@hagyomanyokhaza.hu

DALA Sára

Hagyományok Háza

ORCID: 0009-0001-4538-7101

dala.sara@hagyomanyokhaza.hu

„Szeretitek-e a mesét?”

Fábián Éva

**mesemondásának és pedagógiájá-
nak**

**egyres vonásai a Hagyományok Háza
egy gyermekprogramjának tükrében**

Írásunkban a Hagyományok Háza Találkozás a néphagyománnyal elnevezésű komplex gyermekprogramján évtizedek óta folyó mesemondói gyakorlat egyes, általunk hatásosnak és modellértékűnek gondolt elemeire hívjuk föl a figyelmet. A kiváló mesemondó, népdalénekes, pedagógus, Fábián Éva a hagyományos népmese(mondás) technikájához hűen rögtönözve, fejből és interaktívan, hallgatóit bevonva mesél, ugyanakkor a revival mesemondás körülményei, a pedagógiai helyzet jellege okán önreflektív gesztusokat tesz. Humorral, az iskolai csoportok életkorát, összetételét figyelembe véve vezeti be a népmese és bukovinai székely tájnyelvének világába hallgatóit, a gyerekeknek és kísérőiknek tett kiszólásokkal a mára elfelejtett mesehallgatói etikettbe is visszavezeti, alkalmi közösséggé kovácsolja közönségét. Mesemondói-emberi egyéniségének varázsa mellett a nyelvi és nonverbális, indirekt és direkt „üzenetek” adnak együttesen olyan módszertant, melynek egy-egy része vagy egésze ajánlható minden óvónőnek, tanítónak, gyermek- és meseszerető felnőttnek. Hogy mindezt az elmúlt két évtized kontextusába helyezzük, a mesemondás és kommunikációjának elemzése előtt a táncházmozgalom egészéhez sok szállal kötődő népmesei folklorizmus folyamatát, a Hagyományok Háza ebben játszott szerepét, intézményünk Találkozás a néphagyománnyal elnevezésű gyermekprogramját is bemutatjuk.

Kulcsszavak: mesemondás, folklorizmus, Hagyományok Háza, anyanyelv-pedagógia, Fábián Éva, hagyományátadás

Bevezetés

A bukovinai székely származású mesemondó, Fábián Éva neve sokak számára ismerős lehet hazánkban. 2023 tavaszán szakmai élménynapot tartottunk két egyetemi kar gyermekkultúra mesterszakos hallgatói számára a budapesti Hagyományok Házában. A néphagyomány különböző területeit, a néprajzi örökség (Keményfi 2022) közvetítésének módszertani kérdéseit áttekintő napon részletesebben mutattuk be a népmese mint népköltészeti műfaj és a hagyományos mesemondás sajátosságait, valamint az ezeken alapuló mai képzési és kiadványozási kínálatot. Fábián Éva mesélt a rendezvényen, illetve beszélt

saját mesemondói gyakorlatáról és az oktatásban hasznosítható tapasztalatairól. A kaposvári hallgatók a képzésükbe beépített, a hagyományos mesemondás és mai gyakorlata című kurzuson is hallhatták élményszerű előadását, meséit.

Fontos mérföldkőnek számít az az együttműködés, amelynek keretében ezen alkalmak létrejöttek. A gyermekkultúra mesterszak elindulása és ennek kapcsán a Hagyományok Háza mint szakmai partnerintézmény bevonása a képzésbe¹ lehetőséget ad a felsőfokú pedagógusképzés és az alkalmazott néprajz újszerű találkozására: a néphagyomány értékeinek, hiteles továbbadási gyakorlatainak megismerésére és elsajátítására a felnövekvő nemzedékek javára.

Úgy véljük, nagy szükség van a hasonló találkozási pontokra, mert munkánk során – szakmai műhelyekben, fórumokon, tudományos diskurzusokon, a gyermeknevelés és a pedagógia meghatározó folyóiratainak tanulmányozásakor – azt tapasztaljuk, hogy tudományterületünk, a néprajz értékei és eredményei ellentmondásosan épülnek be a pedagógusképzésbe. Többnyire csak olyan ismeretanyagként, mellyel olvasás útján ismerkednek meg a hallgatók (gondolhatunk a népmesékre vagy a népköltészet egyéb műfajaira, amelyeket jellemzően memoriterként sajátítanak el), vagy pusztán (például énekes) repertoárjuk gazdagítására szolgálnak (például ajánlott mennyiségű népdal ismerete). Eredeti kontextusukból, a folklór, a népi kultúra teljes rendszeréből kiemelve, és megfosztva talán a legfontosabbtól, a hagyományban kiérlelt gyakorlattól – az előadásmódtól. Ezzel elveszíti leglényegesebb jellemzőjét is: komplexitását és élményszerűségét. Gondoljunk például olyan közösségi formákra, mint az élőzene, a tánc és az éneklés együttes élményét kínáló táncház vagy akár írásunk szűkebb témája, a népmese hagyományos (élőszavas) létmódja, a mesemondás (és nem meseolvasás) alkalmaira! Tapasztalataink és pedagógusi visszajelzések alapján az a meglátásunk, hogy az alkalmazott néprajz, a folklorizmus keretei között tovább élő hagyományátadási gyakorlatok a mai napig nem szerepelnek méltó helyükön az óvó - és tanítóképzésben, pedig mindez átadható és tanulható tudás.

Írásunkkal szeretnénk segíteni e gyakorlatok megismerését, a két terület további közeledését. Ennek érdekében egy népszerű, hasznos és egyben nagyon szerethető „közös halmazra”, a mai mesemondásra, illetve annak pedagógiai összefüggéseire vonatkozóan szeretnénk néprajzi szempontú megállapításokat tenni. A hagyományban kiérlelt mesemondás módszereinek tudatosabb pedagógiai-közművelődési alkalmazását a Hagyományok Háza egy gyermekprogramján keresztül, Fábián Éva példaértékű mesemondásának bemutatásával szeretnénk ösztönözni.

A Hagyományok Háza bemutatása

A történetmesélés, a mesemondás több tudományterület érdeklődési körébe is tartozik, tanulmányunkban speciális néprajzi szemléletből tekintünk minderre. Speciális, mert megközelítésünk nemcsak a népmese kutatás eredményein alapszik, hanem a „mesei folklorizmus” (Voigt 2007: 380) a hagyományos mesemondás tovább éltetésének két évtizedes tapasztalatain is. A Hagyományok Háza, amely a néphagyomány mai közvetítésének kiemelt kultúrstratégiai intézménye², a kutatás és a közművelődés közötti hídszerepe

¹ A Hagyományok Háza Tudományos és Közművelődési Szakcsoportjának vezetője, Sándor Ildikó is részt vett a képzés néprajzi tartalmainak meghatározásában. A mesterszak koncepcióját, az intézmények együttműködési lehetőségeit egy 2021-es konferenciánk *Pedagógiai kerekasztal* elnevezésű szekciójában bemutattuk.

² A Hagyományok Háza a Kárpát-medencei néphagyomány ápolására és tovább éltetésére létrehozott, nemzeti intézmény, mely dokumentálja, értelmezi és élővé teszi a néphagyomány szellemi és tárgyi elemeit. Küldetése, hogy segítse a modernitásban, a megváltozott szociokulturális viszonyok között is tovább éltetni e népi, közösségi hagyományokat. Munkatársaink konferenciákat, szakmai fórumokat, képzéseket, mesterségbemutatókat,

okán is meghatározó szerepet tölt be e folyamatban. Részlegei, a Magyar Állami Népi Együttes, az archiváló és digitalizáló osztályok, a könyvtár, valamint a népművészeti módszertani tevékenységet végző szakmai munkatársak eltérő eszközökkel ugyan, de a fenti cél érdekében tevékenykednek. Ahogyan a szerzők is, akik a népmese-mesemondás és a néphagyomány-gyermek kultúra terület felelősei a tudományos és közművelődési szakcsoporton belül.

A néphagyomány eredeti közege, hagyományos paraszti közösségei mára teljesen felbomlottak, átalakultak, sokszínű, a nemzeti kultúrát gazdagító örökségük közvetítése elsősorban (közművelődési és oktatási) intézmények és civil szervezetek felelősségévé vált. Így a Hagyományok Házában is az – többek között – a feladatunk, hogy a folklór, a népköltészet értékeit, hatalmas tárházát, egykori és mai mestereit megismertessük, és ma is alkalmazható gyakorlatait népszerűsítsük, elősegítsük. A néprajzi tudományosság kutatásaira (tereptapasztalataira és elméleteire) építve, valamint a napjainkban virágkorát élő táncmozgalom mintáját követve vizsgáljuk és keressük a hagyományos mesemondás tovább élésének útjait is. Éppen az intézményi felelősséget érezve igyekszünk olyan jógyakorlatokat kialakítani, amelyek a néphagyományban bevált mechanizmusok mai adaptációi lehetnek. Ehhez azonban fontos, hogy ne csak valaha élt mesemondók örökségét, archívumokat és recens néprajzi gyűjtéseket vizsgáljunk. A mesemondás művészetét és átörökítési módszereit tovább vivő, kiemelkedő képességű kortársak tudását is minél alaposabban meg kell ismernünk³. Ilyen egyéniség az előadóművész, népzene-tanár Fábián Éva⁴, aki sok szállal kötődik a Hagyományok Házához, mely mesemondói tevékenységének egyik kedvelt, rendszeres „terepe”. Ennek köszönhetően gyakorlatát közelről és alaposan megfigyelhetjük – immár két évtizede.

A Találkozás a néphagyománnyal ismeretterjesztő program

A Hagyományok Házában a kezdetektől kiemelt szerepe van a gyermekprogramoknak, hiszen szakmai misszióknak megfelelően fontosnak tartjuk, hogy a néphagyomány értékei beépüljenek a felnövekvő generációk műveltségébe. Sokszínű programkínálatunk segítségével igyekszünk átfogó és élményszerű ismereteket nyújtani az óvodás és iskolás korosztálynak, de a pedagógusoknak és a családos foglalkozáson részt vevő szülőknek is⁵. A mesemondás szempontjából kiemelkedik a *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű program, amely az intézmény alapítása, 2001 óta töretlen népszerűségnek örvend⁶. Az általános iskolás korosztálynak szóló, tartalmas délelőtti foglalkozáson a Magyar Állami Népi Együttes ismeretterjesztő – a színpadi néptánc eszközeivel, eredeti viseletekkel, élőzenével megjelenített – táncelőadásán túl a gyermekek (kisebb csoportokban, forgószínpadszerűen) beavatást nyernek az élőzenés táncművészet gyakorlatba és különböző kézműves-tevékenységekbe.

gyermekprogramokat, táborokat, kiállításokat, koncerteket szerveznek, kiadványokat, online tananyagokat készítenek. Zsűriznek kézművesek alkotta tárgyakat, néhány éve pedig máé a „Páva-minősítőkön” népi előadóművészek alkotásait, vagyis hangszeres népzene-t, népdalt, néptáncot – és mesemondást is.

³ A kultúra alakulás közbeni tanulmányozásáról, a jelen folklorizmusának kutatásáról lásd Ortutay (1974); Voigt (1990).

⁴ Szakmai életútjáról, diszkográfiájáról lásd: <https://oniarchivum.hu/rolunk/oktatas/tanaraink-2020-21/fabian-eva>

⁵ *Aprók tánca* élőzenés táncművészet, *Figurás* néptáncos bérlet, *Forgószél* és *Garabonciás* néprajzi levelezőverseny, *Jeles napok* és *Mesterségünk címere* foglalkozások, múzeumpedagógiai foglalkozások, *Rendhagyó óra* sorozat.

⁶ A *Találkozás a néphagyománnyal* a Lázár Ervin Program keretében, átalakított formában is zajlik, itt Fábián Éva felső tagozatosoknak is mesél. Tanulságos, hogy mesemondása láthatóan leköti a 12-14 évesek figyelmét, akik pedig közmondásosan „nehéz” mesehallgatók. Szerepel még *Rendhagyó óra*-sorozatunk alkalmain is mesemondóként és az előadás narrátoraként.

Fábián Éva rendszeres, immár huszonkét éve tartó közreműködésének köszönhetően a népmesével is megismerkednek a résztvevők. Sok gyermek és pedagógus életében ez az első alkalom, hogy a mesemondás hagyományos formájával találkozik. A három és fél órás program első felében, a táncbemutató után rögtön következik a mesemondás, nem tartunk szünetet. Ezt azért fontos hangsúlyoznunk, mert jellemzően alsó tagozatos diákok vesznek részt a programon, akik az iskolában a negyvenöt perces órákhoz vannak szokva, tehát ehhez igazodik a figyelmük. Programunkon viszont a (többnyire harminc-negyven perces) mesemondás az ötvenperces táncbemutatót követi. Több évtizedes megfigyelésünk alapján a gyermekeknek nem megterhelő a másfél órás folyamatos jelenlét, emiatt nem is merült fel a program szerkezetének megváltoztatása. A figyelem fenntartását segíti többek között a speciális helyszín, mert a gyermekek az előadókkal egy térben, a színpadon foglalnak helyet. Ennek köszönhetően a táncelőadás tőlük néhány méterre, tehát meglehetősen közel, hangosítás nélkül zajlik. Az érdeklődést fenntartja az előadás interaktív jellege is, mert a műsorvezető táncosok folyamatos párbeszédet folytatnak a gyermekekkel: kérdeznek, megbeszélik a látottakat, a nézők saját véleményét mondhatnak, és a helyükön végezhető mozgásos, ritmikus feladatokkal, táncot kíséző csujjogatások (táncszók) kiabálásával ők is bekapcsolódnak. S bár az előadás élményszerű, mert a közelről látott táncok, a gyönyörű viseletek és az élőzene elvarázsolja a gyermekeket, valójában egy tanóra hosszúságú idő telik el. S ezt követi – ugyanebben a térben – Fábián Éva ugyancsak egy tanórányi időt felölelő mesemondása. Amelyet a gyermekek szintén figyelemmel és látható élvezettel hallgatnak. Meggyőződésünk – bár erre vonatkozó adatokat nem ismerünk – hogy egy mesekönyvből, hasonló ideig, mintegy 35-40 percen át tartó felolvasást a gyermekek nem tudnának ilyen figyelmekkel követni. Éva módszerét, amellyel ezt a bevonódást eléri, lentebb részletezzük.

A népmese folklorizmusa és kutatása, a Hagományok Háza szerepe

Ezen a ponton fontos kitérnünk arra, hogy a hagyományos mesemondás mai, részben átalakult gyakorlatának háttérében milyen folyamatok, kezdeményezések állnak. A „hagyományos” jelző hangsúlyozása azért indokolt, mert ez a megformálás lényegesen eltér a mesék köztudatban rögzült, talán még napjainkban is sokkal inkább ismert előadási módjától: a meseszöveg könyvből való felolvasásától és a szintén leírt (rögzült) szöveg színesektől-előadóművészekről megszokott, szó szerinti, a prózamondás eszközeivel történő elmondásától. A népmesekutatás feltárta a hagyományos mesemondás komplex, a mesemondó-mesehallgató dinamikájában megvalósuló folyamatát, mely nemcsak a cselekmény elbeszéléséből, hanem a megelevenítéséből áll, majdhogynem kész receptet kínálva a pedagógiai alkalmazásra.

Kezdetben a kutatás fókusza szövegcentrikus volt, a népmesevariánsok gyűjtésére irányult nemzetközi és magyar viszonylatban egyaránt, majd a szövegek földrajzi elterjedésének vizsgálata, a variánsok alapján a mesetípusok meghatározása, a mese szerkezeti törvényszerűségeinek megfigyelése került a középpontba. Fontos tudománytörténeti fordulat következett be az 1940-es években, az Ortutay Gyula nevével fémjelzett egyéniségkutató (budapesti) iskola tevékenységével, mely napjainkig meghatározza a mesekutatást, és módszerei a folklór egyéb műfajainak tanulmányozásánál is hasznosulnak. Az egyéniségkutatás „figyelme” a szövegek sokaságáról és klasszifikációjáról a mesemondóra és közösségére helyeződött, ezzel számos, a mesemondást lényegesen befolyásoló és meghatározó tényező részletesebb vizsgálata vált lehetővé. A mesemondó középpontba helyeződésével feltárult a teljes mesemondói gyakorlat és annak szociokulturális környezete: a repertoár, az előadásmód, a helyszín, a mesemondás alkalmi, a mesemondó és a

közösség viszonya, a közösség (hallgatóság) szerepe a mesemondás alakításában, a mesemondás elsajátításának fogásai és körülményei – valójában egy teljes rendszer a folklór nagy egészén belül.

Az egyéniségekutatás egyik központi alakja, Kovács Ágnes népmesekutató mindamellett, hogy minden lehetséges fórumon fontosnak tartotta népmesekincsünk megismertetését, a népmesék pedagógiai alkalmazására is javaslatot tett. Az általa szerkesztett, *Icinke-picinke* című kötetben például az óvodás korosztály életkori sajátosságait figyelembe véve írt a mondókák, hangutánzó, de főleg a népmesék felhasználásáról, és az óvónőknek a fejből mesélést ajánlotta (Kovács 2016). A mesemondás, a mesemondási alkalmak továbbadásának, (vissza)tanításának intézményes gondolata azonban még váratott magára.

Míg a hagyományos paraszti közösségekben a mesemondás a felnőttek műfaja, vagy még inkább „mindenki műfaja” volt, a 19–20. században, hosszas szociokulturális folyamat során egy ellentétes jelenség is kibontakozott. A népmesék úgynevezett *könyvmesévé* vagy irodalmi népmesévé válásával a műfaj egyre inkább, egyre kizárólagosabban a gyermekkultúra része lett (Gombos 2017). Ebben a gyakorlatban a mesét nem mondják, hanem könyvből olvassák, olyan gyűjteményekből, amelyekben rövidített, irodalmiasított, az előbeszéd stílusától megfosztott meseszövegek találhatóak. A prózamondás szabályai szerint elhangzó „mesemondás” pedig az iskolai mesemondóversenyek kedvelt műfaja, ahol ugyancsak gyermekek „mesélnek”, többnyire 5-6 perces terjedelemben. A néprajzi gyűjtésekből azonban tudjuk, hogy egy bonyolult, fordulatokban gazdag tündérmesét egy kivételes képességű mesemondó órákon, néha napokon keresztül mesélt a közösségének.

A néphagyomány és népművészet társadalmiasításának máig ható kezdeményezése volt az 1970-es években elindult táncházmozgalom, melynek központi gondolata a városi táncház megvalósítása – falusi, hagyományos minta alapján. Ennek köszönhetően elindult a népzene, a néptánc, majd a népi kézművesség folyamatos intézményesülése, professzionalizálódó oktatása és népszerűsödése, kiadványok készültek. A népzene és tánc lekerült a színpadról, a „feldolgozatlan”, „eredeti” formákat, a mester-tanítvány viszony személyességét kezdték preferálni művelőik, s ez a szemlélet kezdte éreztetni hatását a szövegfolklór terén is.

A kétezres évektől a mese és általában a népmese iránti megnövekedett érdeklődés a gyermekkultúra területein, de a felnőttek körében is érzékelhető lett. Néhány táncmuzikális és színpadi mesemondó hatása is érezhetővé vált, a mesehallgatás-mesemondás mint felnőttek szórakozási formája kezdett teret nyerni, a népmese mint a művészetterápiák eszköze is egyre ismertebbé vált. Ahogyan Raffai Judit összefoglaló művében megfogalmazta a folklorizmusjelenségek közé sorolható újabb mesemondási alkalmakról, a mesemondás sokat emlegetett „reneszánszáról”: „Manapság intézmények, mesemondó csoportok, művelődési egyesületek szorgos tevékenysége segíti a mesemondás továbbélését. (...) Ez a jelenség részben nyilvánvalóan mesterségesen éleszti fel az igényt a mesemondás hagyományának elsajátítására, illetve újraértelmezésére, részben viszont egy meglévő vonzódást aktivizál, a mesemondás, a szórakoztatás természetes vágyát élhetik ki a bekapcsolódók.” (Raffai 2017: 69).

E közművelődési folyamatot szokás – a táncházmozgalom mintájára – mesemondó mozgalomként⁷ is nevezni. Erről elmondható, hogy „A folklorizmus keretein belüli történetmesélés a tanulás, a repertoáralakítás, a mesemondás kontextusa és funkciója, illetve a közönség és annak narratív hagyománya szempontjából is eltér a tradicionális formájától.” (Raffai 2021: 21).

⁷ Erről a folyamatról, a népmese, a mesemondás folklorizmusáról ír például Dala és Raffai (2005); Voigt (2007); Sándor (2021).

A Hagyományok Háza 2001-től megkezdte a népmese folklorizmusához tartozó jelenségek (kiadványok, versenyek, irányzatok stb.) regisztrálását, az igények számbavételét, vizsgálatát és mint közművelődési intézmény, ezek szakmai támogatását (Raffai 2017). A néptánc, népzene területén akkorra már intézményesült, sokszereplős lett egy tudás- és igénykövetítő modell, a képzések, minősítők rendszere. A mesei mozgalom fiatalabb és jóval kevesebb szereplős, mégis hasonló emberi-szakmai-szervezeti kapcsolatok, hatások, műhelyek épültek ki ez alatt a két-három évtized alatt is. E „mozgalmi” módszertan egyik nagy mérföldköve volt, amikor nem sokkal az intézmény megalakulása után elindult az anyanyelvi hagyományokkal, a tájnyelvekkel, illetve szűkebben a népmesével való munka, a mesével kapcsolatos kortárs jelenségek néprajzi szemléletű számbavétele. Többek között – táborokkal, konferenciákkal, egyeztetésekkel való előkészítő szakasz után – Raffai Judit és Agócs Gergely koncepciója alapján elindult a kétezres évek első felében a magyar népmese – hagyományos mesemondás című, 60 órás tanfolyam⁸ (a 2008 óta folyó képzés mint példaértékű átörökítési jó gyakorlat, 2021-ben felkerült az UNESCO nemzeti listájára⁹). A Hagyományok Háza a megnövekvő érdeklődés és igény miatt 2023-ban újabb, még gyakorlatiasabb mesetanfolyamot indított¹⁰. Mindezek mellett máig konferenciákkal, rendezvényekkel, népmese kiadványokkal, szakmai partnerséggel segíti a mese iránt érdeklődőket. Mára szinte felsorolhatatlanná bővült a csak a népmese hagyományos, mondott formájával kapcsolatos formációk és tevékenységek sokasága: a Hagyományok Háza mellett munkánkat segíti az Erdélyi Hagyományok Háza Alapítvány és a Hagyományok Háza határon túli hálózata, több civil szervezet és intézmény, mint a Meseszó Egyesület, a Világszárnya, a Szóperencia Egyesület és néhány NépmesePont. Mesemondó körök és műhelyek, képzések, mesemondó versenyekhez kapcsolódó szakmai napok, konferenciasorozatok, fesztiválok adnak lehetőséget a találkozásra és az elmélyedésre ebben a témában.

Fábián Éva példaértékű mesemondása – általános megállapítások

Fábián Éva közreműködésére intézményünk a kezdettől számíthatott. A következőkben a *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű gyermekprogramunkon folyó mesemondói tevékenységét mint a mesemondói, pedagógiai gyakorlatban követhető modellt és mint néprajzi, pedagógiai, módszertani kutatások lehetséges tárgyát mutatjuk be. Programunkba beillesztett mesemondásának „módszertanát”, hagyománykövetítői technikáját kiemelendően, példaértékűnek tartjuk, mindenki, a nagyközönség, de leginkább gyakorló és leendő pedagógusok számára. Karizmatikus művészi teljesítményével és meséinek, nyelvezetének folklorisztikai hitelességével is kitűnik, de e fórumon főként azért írunk róla, mert a mesemondói hagyomány, a magyar folklór, az egész népi kultúra bizonyos tartalmi és mentalitásbeli elemeinek megismertetésére és megszerettetésére olyan egyedi, de mégis követhető fogásokat alakított ki, melyeket szeretnénk a kedves olvasók figyelmébe ajánlani. (Mesemondói művészetét, teljes életművét általában véve e terjedelmi keretek között természetesen nem tudjuk leírni.¹¹)

Itt jegyezzük meg, hogy szinte minden mai mesemondóra, aki hagyományos módon, tehát nem színészi-színházi produkcióként, hanem élőszóban, rögtönözve, a közönségét

⁸ <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/oktatas/program/magyar-nepmese-hagyomanyos-mesemondas>

⁹ https://szellemikulturalisorokseg.hu/index0.php?name=0_magyar_nepmese

¹⁰ <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/oktatas/program/meseszo-az-ovodaban-iskolaban>

¹¹ Fábián Éva mesemondásának háttéréről és jellemzőiről kísérletet tettünk már néprajzi szempontú, vázlatos, de sokrétű összkép megalkotására: Németh szerk. (2021).

bevonva mesél, jellemző bizonyos mértékig az a mesemondói technika, azok a kommunikációs fogások, amelyekről a következőkben írunk. Hogy mégis kiemeljük Fábián Évát, annak a következő okai vannak:

- egyénisége, mesélő-beszélő tehetsége, igazi „homo narrans” volta (Raffai 2017, 2019), óvodapedagógusi tanulmányai és gyakorlata, valamint táncmuzsika- és népzene-teremtő hivatása összeadódna, így kapjuk azt a művészi-pedagógiai eredményt, amely egy-egy mesemondói alkalomban megnyilvánul, és amely miatt ezt a gyakorlatot modellértékűnek tartjuk;

- az elsők egyikeként kezdte el a táncmuzsikában a mesemondást, és dolgozta ki kifejezetten gyerekeknek, óvodai, iskolai gyermekcsoportoknak szóló mesemondói metódusát is, vagyis hogy mint jó pedagógus, a szórakoztatás közben tanít is, énekeket, szokásokat, mesei, tájnyelvi kifejezéseket, népszokásokat, mesterségeket vagy egyszerűen csak a régiék észjárását, viselkedését szemlélteti vagy magyarázza;

- hiteles, a könyvmesét is nagy fantáziával és rutinnal megelevenítő, gazdag szókinccsű, alkotó mesemondó¹², akinek meseszövegi és nyelvjárási beszéde az anyanyelv-pedagógia jó példája, természetes, magával hozott bukovinai székely tájszólására fel is hívja a hallgatói figyelmét, felkészíti őket a viszonyulásra, a megértésre (Fábián 2018; Agócs 2019).

Az általános megállapítások mellett az alábbiakban példákat szeretnénk hozni arra, hogy milyen mintákat és üzeneteket jelenthet a gyerekek és a kísérő felnőttek, pedagógusok számára Fábián Éva mesemondása. Milyen sokféle tanulsága lehet már egy elsőre egyszerűnek tűnő szituációnak is: mesemondó és hallgatósága találkozásának, a mesemondás bevezető rítusainak, hogyan ragadható meg mese-mesemondó-mesehallgató dinamikája egy-egy eseményrészletben. Kicsit tágabban értelmezve: melyek is az ő népköltészet-népművészet-hagyományátadási „módszerének” jellemzői. „Szemüvegünk” természetesen néprajzi, saját tapasztalataink mellett a népmesei folklorizmust vizsgálók írásaira támaszkodtunk, itt egyszerűen szeretnénk felhívni a mesét szeretők és a pedagógiai kutatásokban elkötelezettek figyelmét is valami értékes, véleményünk szerint mások számára is fontos jelenségre. Módszerünk a résztvevő megfigyeléshez hasonlítható, szituáció- és szövegelemzés, példák Fábián Éva-interjúkból és helyszíni felvételekről vett idézetekkel (csak ott adjuk meg a mese címét, az alkalom visszakereshetőségére szolgáló adatot, ahol ez szükséges).

Elemek, példák, mesterfogások

Következzen néhány szó arról, mit is ad egy ilyen alkalom a résztvevő gyerekeknek! A programon résztvevő gyermekeknek a mesehallgatás főként művészi élményt ad. Az egyedi „fábiánévikes” mesemondás elsősorban kikapcsolja, elvarázsolja, szórakoztatja, gyönyörködteti hallgatóit, akik elsősorban a szép mese emlékével térnek haza. (Ez mindig több érzékre ható élmény is, hiszen a prózai mesében éneklést is, hangszert is hallgatnak, a mesemondás végeztével Évike furulyáját, tilinkóját, csörgőjét kézbe is vehetik a kíváncsiak.)

A mese szövegével ugyanakkor ismereteket is közvetít a mesemondó: ezek maguk a népmesék, mondák, legendák, népdalok, népelemek, a népi vallásosság narratívumai, a népszokások egyes felidézett mozzanatai, a tájszavak, amelyek megragadtak a gyerekek

¹² A kiváló mesemondókról általános értelemben is el lehet mondani, hogy „alkotó típusú emberek, akik a hagyományt teremtő képzelőerővel töltik meg, alakítják át.” (Dobos 1988: 54). A terminus szűkebb folklorisztikai értelme, hogy – Ortutay Gyula után – megkülönböztetünk reprodukáló típusú (a népmesét szinte mindig ugyanúgy elmondó) és az alkotó típusú (a népmesét mindig máshogyan megformáló) mesemondókat, a hagyományozott meseszöveghez való viszonyulásuk alapján (Raffai 2017).

emlékezetében, s amelyeket még vissza is kérdez Évike¹³. Természetesen a mesemondással nemcsak a népmese, a népköltészeti műfaj egy szövegvariánsát adja át, a mesélés alkalmat ad a művelődéstörténeti rétegek, elemek mesébe rejtett vagy direkter kibontására is. Rengeteg, a gyerekeknek már magyarázatot igénylő fogalom van a mesékben, a tárgyi környezet, a viseletek, a használati tárgyak, munkafolyamatok, hangszerek, táncok, szokáselemek stb. köréből. Fábián Évától interjúkban is hallhattuk, hogyan él azzal a lehetőséggel, hogy a mesén keresztül kitűnően megmutatható a népi kultúra egész világa¹⁴. Ismeretátadás a történelem bizonyos szeleteinek felvillantása is. A mesemondás megkezdése előtti ismerkedő monológ vagy beszélgetés formájú „bemelegítő” mozzanatban elmeséli a saját családja történetének néhány elemét, de ilyenkor inkább a saját beszédének regionalitását magyarázza, meséjének eredetét, személyes hátterét világítja meg. Néha, amikor alkalom adódik rá, főképpen a felnőtt hallgatóságnak elmeséli a bukovinai székelyek Kárpát-medencei hányattatásának részletesebb történetét is, ezzel adva egy teljes képet a bukovinai székely történetek, mesék nyelvezetéről, utalásairól.

A mesemondásra jellemző az interaktivitás, Évike is bevonja a hallgatóságot¹⁵, a bevezető során jelzi is ezt, mint mesehallgatói szabályt: „...de tudjátok meg, az én mesémbé belé kell szóljatok időnként...”; „Na de hol tartottam? Me’ elvesztettem a mesém fonálát...”. Az interakciók sorával többféle üzenetet is közvetíthet. A találkozás első pillanata, a köszönés, a kapcsolatfelvétel egyben egy pedagógiai fogás lehetőségét rejti. Szép, megtisztelő, hagyományos, kedves, de nem „népieskedő” köszönéssel, jókívánsággal indít, ami máris egy viselkedési mintát ad a gyerekeknek („Adjon Isten szép jó napot mindenkinek!”, „Jó napot adjon Isten! Remélem, szerencsés volt az utatok!”).

A köszönés, a figyelem felkeltése után következik a figyelem fenntartásának biztosítása, a kapcsolatfelvétel megerősítése a „meselátó” szemek kifejezéssel („Nézzem a meselátó szemeteket!”, „Azért tettem föl az okulárémat, hogy lássam a meselátó szemeteket.”).

A mesemondó alapvető szerepe, törekvése és érdeke, hogy lekösse a hallgatói figyelmét, de ez ma már nem olyan könnyű, mint régen¹⁶, és odaszervezett, esetleg fáradt vagy érdektelen gyerekcsoportok között ez még nehezebb. Fábián Éva számára is alapfeltétel a szemkontaktus, hogy nézzék, és hogy ő is lásson minden egyes hallgatót (vagy legalább a gyerekeket, hogyha a kísérő felnőttek nagyon szélre ülnek).

„Szeretitek-e a mesét?” Minden alkalommal felveti, témává teszi, és ha kell, „jó útra tereli” a meséhez való viszony kérdését, örvendező felkiáltással megerősíti, hogy ez nem szégyellnivaló, hanem jó dolog, ez a megfelelő szerep „még” ekkora gyerekeknél is. Máskor pedig, ha kérdésére nem kap egyöntetű pozitív választ, játékos formában utasítja helyre a mesét adott helyzetben „nagyosan” elutasítókat: „Jó nagyok vagytok, azt látom.

¹³ Vö: „A mese a szegény ember egyeteme” – idézi Raffai Judit Szócs Boldizsár székelykevei mesemondót a mese mint alkalmazott műfaj kontextusában (Raffai 2017: 11).

¹⁴ Fábián Ágostonné bukovinai székely mesemondó, a legendás „Márka néni” is beépítette óvodásoknak szóló meséibe költői kérdés vagy kérdés-felelet formájában például a tájszavak köznyelvi magyarázatait, de a szómagyarázatokon túl tudatos hagyomány- és identitásőrző gesztussal szötte bele meséibe a bukovinai székely kultúra számos elemét, lásd (Raffai 2023).

¹⁵ A hagyományos mesemondói helyzettől sem idegen a kisebb vagy nagyobb mértékű interaktivitás, a bevezető vagy mesét követő beszélgetés, hogy miért és hogyan mondtak a „régiek” egyes dolgokat, kitől származik a történet stb. – gyűjtések sokszor megörökítettek ilyet. A folklorizmus keretei közötti, ismeretlen hallgatóság előtt való mesélés során pedig kifejezetten sok mesébe szötte vagy mesélés előtti-utáni magyarázatot találunk. Sok tanulmány témája is a hagyományos és a mai mesélő hallgatósággal való kommunikáció különbsége. Erről lásd pl. Agócs (2019); Gombos szerk. (2021).

¹⁶ A megváltozott körülményekről, a közösség helyett közönséggé vált mesehallgatókról és a velük való kommunikációról sokan írtak az elmúlt években, itt csak egy fontos tanulmányt emelünk ki: Benedek (2013).

Föl se mernék állni köztetek, mert mind nagyobbak vagytok, mind én... Hányadikosok vagytok? Harmadik-negyedik...? És még szeretitek a mesét? Még jöhetnek a mesék? (a gyerekek: »Igeeeen!«) Jaj, de jó! Azt, hogy »nem!«, azt én meg sem hallottam! Aki: »Neem!«, az bédughatja a fülit!”

Bevonódási lehetőséget jelentenek természetesen – a rögtönző, élőszavas mesemondás kereteiben abszolút megengedett – direkt kérdések, melyek a gyerekek tudását ellenőrzik, őket válaszadásra ösztönzik („Tudjátok, ki volt Heródes?; Mér kellett régen annyit kézimunkázzanak az asszonyok?; És a sok szoknyát csak úgy leakasztották? Vagy honnan lett?; Szerintem most is ültök olyan pokróckán, amit kézzel fontak.”). Így a közönségből egyenként vagy együtt még mesehallgatói szerepben maradvá válaszolhatnak a mesemondó kérdéseire.

A kiszólások, kérdések, reflexiók a résztvevők viselkedésére, válaszaira, fenntartják a figyelmet, folyamatossá teszik a kommunikációt, részben visszajelzések, kis jutalmazások a közreműködők felé: „Ott is látom a meselátó szemeket csillogni!; „Meg is nézem az ókulárémmal: ki volt ez az ügyes?” (külön rámosolyog a jól válaszolóra); „Hallottatok Heródesről? Igen! És tudják!”. Fegyelmeznek is, ha kell: „Akkor mondom tovább, édes gyermekeim”; „Jaj, szinte elvesztettem a mese fonalát... hadd lássam a meselátó szemeteket... hol tartott Mihály bá, s a legküssebb legény?”; „Na. Hallottam onnan az öltözőből, hogy nagyon jó kedvetek volt a táncmúsor alatt...”.

Fábián Éva a mesemondás során felkínálja a bevonódás, az átélés egy másik fajtáját is a „szerepbe lépés” eszközével. A gyerekek mesei szerepből válaszolhatnak – együtt – a mesei kérdésre, vagy mondhatják a mesei szereplő már „előmondott” szavait. Sárkányölő Sebestyén nevében kiálthatják a bűvös kardnak szóló rigmust („Nosza kardom, rajta hát...!”). Énekelhetik Évike „visszhang-módszerével” szereplőként a kolduséneket („Adjatok, adjatok, amit Isten adott...”.) vagy a Szent Családot eligazító angyalokórust („Lesztek-e angyalokórus?” – sok „Igen!”, néhány kósza „Nem!” – „Na, az én fülem az igenre hajlik.”). De szinte mindig közösen, egyszerre, nem olyan módon és olyan hosszan, hogy kizökkenjenek a mese menetéből. Évike nem szakítja meg a mesét azzal, hogy kihív egyvalakit, és hosszabban szerepelteti, hiszen – a program időbeli korlátai mellett – ennek megvan a kockázata a mese dramaturgiai ívére és a mesemondói szerepre nézve¹⁷. Ez tehát nem drámajáték beépítése a mesébe – habár arra is példák sorát találhatjuk a népmese-feldolgozás világában¹⁸ –, hanem kisebb mértékű cselekvés biztosítása, interaktivitás a mesén belül.

Évike az először látott gyerekcsoportokkal is megteremti – fokozatosan, különféle verbális és nonverbális eszközökkel – a vele, a „mesénivel” való közösséget. A bizalom, egyes helyzetekben az időleges és tréfásan a szervezőkkel vagy a tanítókkal szemben is létrejövő cinkosság nemcsak a mesélő személyét, de a mesét magát is közel hozza, megszeretteti a gyerekekkel.

Idetartozik például, hogy a bemutatkozásnál elárulja az otthoni, tájnyelvi becenevét is, ez rögtön egy bensőségebb helyzetet teremt („Engem Fábián Évának hívnak... otthon csak úgy hívtak, hogy Évacska...”). A kicsit tárgyilagosabb közlés helyett (például: „És most mesélni fogok nektek...”) tréfásan elárulja, hogy mások (szervezők) hívták, ültették őt ide ahogy a gyerekeket is valakik idehozták, hogy hallgassák őt („Ugye, Ti azért jöttetek ma ide, mert „találkoztok a néphagyománnyal? (Igen!) Na. Engem meg azért ültettek ide, hogy meséljek nektek.”) Ezzel egy körbe lép a hallgatóságával, a közösség, a cinkosság megteremtésének ez egy következő fokozata.

¹⁷ Hasznos áttekintést adott az élőszavas mesemondás és a népmese-feldolgozások kapcsolatáról, a mesébe épített játékok típusairól, azok előnyeiről és hátrányairól Tölgyessy (2019).

¹⁸ Vö. Tölgyessy (2019).

Ideidézhető az a jelenség is, amikor előfordul, hogy a gyerekek helyett a tanítók akarnak válaszolni, vagy súgnak a válaszolni nem tudó gyerekeknek, mire ő mondja, „félre”: „Már súg a tanár néni... kitalálta a tanító néni!” – ezzel a mozzanattal sajátos kapcsolatot teremtve velük, bátorítva őket is a válaszadásra.

És az is jó példa erre a kommunikációs fogásra, amikor A hétfejű sárkány és a szegény ember című mesében a három próbatétel sorában – a petrencerúd-verekezés és a karikásostor-rittyegtetés után – olyan „illetlen” próba következik, ami előtt Évike a gyerekekkel többszörösen megígérteti, hogy senkinek sem mondják el, amit hallani fognak, a tanítónénik „szeme elől” maga köré gyűjti őket, suttog, mutogat, többféle gesztussal is cinrosságot alakít ki a gyerekekkel: „De édes gyerekeim, én már úgy szoktam félni ettől a mesétől, mert harmadik próbát is talált ki ez a gamat sárkány, de csak olyat, amilyen ő volt, ilyen rettenetes gamat dolgot. Nem is merem elmondani. Olyan csúf, hogy ha elmondom, nem is hoznak ide többet benneteket, hogy miket mondanak itt a mesemondó nénik... Csak attól félek, hogy elmondjátok valakinek! (Nem!) Mutasd a szemedet...? Látom, benned lehet bízni.... De attól félek, a tanító nénik elmondják. Megkérhetjük a tanító néniket, hogy dugják bé a füliket...?”¹⁹

Mesemondás mint pedagógiai modell

Most lássuk, milyen élményeket jelent, milyen üzeneteket közvetít Fábián Éva mesemondása a felnőttek, a kísérő pedagógusok számára!

A mesehallgatás, az éneklés, a furulya vagy tilinkó művészi élménye mellett az előadó személyes példájával és egyéniségével ösztönzést ad a jelenlevő felnőtteknek az élősza-vas, eszköztelen mesélésre; mintát kapnak egy komplex, pedagógiai jógyakorlatra, valamint indirekt üzeneteket a mesehallgatóként jelen levő tanítványaikról és saját szerepük-ről.

Mintaadás és ösztönzés a felnőtteknek természetesen maga a mesemondás is. Jó példa a hagyományos, rögtönző, az „itt és most” helyzeteire reagáló, interaktív mesemondásra, hogy lehet és érdemes „kiszabadulni a memóriagyakorlat kényszerzubbonyából”²⁰, hogy mennyi haszna van, ha megengedjük az interakció esetlegességeit²¹. Ez a fajta mesemondás sajátos tartalmi-formai jellegzetességeket mutató szabályrendszerrel bír, de korlátlan lehetőségeket ad az egyéniség megmutatásának, műfaji kötöttségek között és ugyanakkor nagy költői szabadsággal – hiszen a mese: a „kontrasztok költészete” (Nagy 1991: 43). A magyar népmesék, és szűkebb népcsoportja, a bukovinai székelység folklórja adja azt a hatalmas tárat, amelyből mint alapanyagból Fábián Éva is építkezik, amikor mesemondói rutinja szerint, de a pillanat hatása alatt rögtönözve alakítja meséjét, hiszen – idézve Kovács Ágnest – „a mesemondó a rögtönzés művésze” (Kovács 2019: 114).

A rögtönzés még a meseválasztás szintjén is megjelenik. A köszönés, ismerkedő beszélgetés alatt ezt még el is árulja, ez is minta lehet, bátorítás a „bizonytalanságra”, egyben a repertoárépítésre is, hogy van (legyen) miből választani. („Jó napot adjon Isten! Törtem a fejemet, hogy mit is meséljek én ma nektek...”). Sokszor a hosszú, variálódó, de állandósult tartalmú bevezető mondandók és a mesekezdő formula elmondása alatt méri fel, milyen életkorú, milyen állapotú gyerekeknek kell most az a mese („Belenézek a szemükbe, elkezdem a mese bevezetőjét, és közben döntöm el, melyiket mesélem el nekik.”). Vagyis az „ismerkedés” alatt fölméri, milyen korosztályú, milyen összetételű gyerekek érkeztek,

¹⁹ A mesemondás megnézhető a DVD-hez kapcsolódó weboldalon, szerk. Németh (2021).

²⁰ Tölgyessy Zsuzsanna találó kifejezése a bemagolt mese-előadásra (Tölgyessy 2019).

²¹ A közvetlenségre, a prózamondás, a színpadiasság rutinjától elszakadásra ösztönöz egyébként Fábián Éva azal is, hogy (hacsak lehet, létszámtól is függően) nem a „színpad magasából” beszél a lenti széksoroknak, hanem a körülötte ülők között mesél.

ahogyan leülnek (vagy fészkelődnek, forognak), ahogyan órá figyelnek (vagy nem figyelnek), abból észreveszi, mennyire ismerős nekik (vagy nem) a mesemondóval való találkozás helyzete. Az egy vagy több osztálynak mesélés mint egy „program”, ez az időbeli egység egyszerre kevesebb és több is, mint egy színházi előadás keretében tökéletesre csiszolt mesemondó est. Kevesebb, hiszen már csak a gyerekcsoportok jelenléte, az interaktivitás lehetősége és kényszere miatt sem lehet minden egyes pillanatot kiszámítani, minden mondatot tökélyre csiszolni. Ugyanakkor éppen a szóbeliség, a pillanatra reagálás étellel teli és a résztvevőket is bevonó jellemzői miatt – habár ténylegesen a Hagyományok Háza színpadán zajlik – több is ez, mint „színpadi mesemondás”.

Ösztönző lehet az is a kísérőknek, hogy Fábián Éva mindig elmondja, különféle megfogalmazásban, hogy ő régen óvónéni volt, hogy ő sem „mesénéninek” született, hanem sok-sok évig gyakorolta a mesélést: *„Én óvó néniként meg táncház-néniként úgy reakptam a mesélésre...”; „...óvó néni voltam valaha, harmincegy évig gyerek táncházat vezettem, és úgy alakult, hogy sokat meséltem a gyerekeknek...”*.

Mintaadó lehet a mesemondással próbálkozó tanítók számára a hitelesség, a hagyományhű megszólalás. Fábián Éva mind anyagában, mint technikájában a bukovinai székely hagyományoknak megfelelően mesél. Nemcsak tájszavaival, tájszólásával teszi bukovinai székellyé az egyes meséket, történeteket, rá is, ahogyan népcsoportja mesemondására jellemző, hogy a mese motívumai, a helyszínek megnevezése – sok-sok apró mozzanat a székely kultúrából való.

A motiváció és mintaadás egy következő mozzanata, hogy „eszközeit” nyíltan megmutatja a mesemondásba ágyazott önreflexiókkal (*„Én úgy szoktam...”*), melyek a tanítóknak azt üzenik, hogy nyugodtan alkalmazhatják ők is majd ezeket a szokásos fordulatokat, gyakorlatokat. Például állandó formulája a gyermekközönségnek szóló, már idézett, „meselátó szemekre” hivatkozás, és a meselátók segítségének a kérése – amellyel a pedagógusoknak is üzen. Ezzel minden előzetes megbeszélés, szervezés nélkül tudtára adja a körben figyelő kísérőknek, hogy itt nem kell majd mocsanatlanul, némán ülő viselkedésre dresszírozni a gyerekeket, nem a klasszikus színház etikettje van érvényben, hanem egy másik, a mesemondót visszajelzéseivel segítő mesehallgatói szerepé.

A pedagógusok részére megfogalmazott indirekt vagy direkt üzeneteknek foghatjuk föl azokat a kiszólásokat, „félre”-jellegű megjegyzéseket is, amelyek a tanítványokról szólnak. A mesemondói és mesehallgatói szerep tárgyköréből, vagy a jelenlevő osztályok mesére, népi kultúrára, szókincsre vonatkozó tudására tesz gyakran Fábián Éva ilyen érzelmmel telített felkiáltásokat, visszajelzéseket (*„... és tudja!”; „Már súgnak a tanítónénik!”; „Jaj, de szép töröküléssel mesehallgatás!”; „Hol teremnek ilyen jó gyerekek?!”; „Hát én odamegyek tanítani!”*).

Külön kell szólnunk a humorról mint nagyszerű pedagógiai eszközzel, mert – ahogyan ez is sok kiváló mesemondóról elmondható²² – Fábián Éva beszédében, meséiben feltűnő a szerepe. Itt azt emeljük ki, hogy kitűnő érzékkel olyan mesefelvezető narratívát talált ki, amely humorral segíti, vezeti fel, oldja a gyerekek nyelvjárással való találkozását. És erre nagy szükség is van, mert – a digitálisnak is nevezett – korunkban az átlagos gyerekek nemigen találkoznak már tájszólásban beszélőkkel. Mára a nyelv földrajzi rétegzettségének, a tájnyelveknek nemcsak a használata, de az ismerete is visszaszorulóban van, sokakhoz szinte kizárólag a média parodisztikus, lekezelő, degradáló „tálalásában” jut el a

²² A humor Fábián Éva derűs személyiségéből is fakad, de elengedhetetlen eszköze is a figyelem fenntartásának, különösen gyerekcsoportoknál. Fábián Ágostonné meséihez írt mesejegyzeteiben a gyerekcsoport-közönység miatt Kovács Ágnes egyenesen evidensnek tekinti a humoros elemek sokaságát: „Ne feledjük, Fábiánné a belaci óvoda mesemondója, nála nyilvánvalóan elsősorban a humoros momentumokra, tréfás, mulatságos részekre tevődik a hangsúly”. (<http://users.atw.hu/nepmesek/marimese/indxmese/indxszo.htm>)

nyelvjárási beszédmód. Amikor már a mediatizált gyermekkultúra korszakáról, a gyermek- és ifjúsági korosztályokban az elektronikus kommunikáció jellemzőinek beszüremkedéséről, új nyelvhasználati szokásokról beszélnek, különösen fontos, hogy más hatások is érijék ezeket a korosztályokat²³. Éppen ezért nem mindegy, hogyan történik a találkozás azzal, aki értékékként szeretné nekik a saját nyelvváltozatának szépségeit, a mesék, dalok, mondókák, közmondások, rítusénekek nyelvét felmutatni. Fábián Éva már az első percekben „mesésen” teszi világossá a gyermekhallgatóság előtt, hogy miért is furcsa az ő beszéde²⁴: „...*még elmondanám nektek, hogy én Tolna megyében, egy kicsi faluban születtem, de az én szüleimet, famíliámat, azt betelepítették oda. Hosszú történet, háború, felfordulás, a népet sodorták jobbra-balra, a bukovinai székelyeket pedig Bukovinából végül letelepítették Tolna megyébe. Én má’ ott születtem, s ezt, mindezt azért mondom el nektek, mert az én nagyszüleim, nagyanyókáim, nagyapókáim egy olyan érdekes, régies székely magyar nyelvet beszéltek, hogy énnekem ez zengett egész életemben a fülemben, s mikor a meséket a szájomra vettem, akkor szinte csírázott, hogy azon a nyelven mondjam el.*”²⁵

Nemhogy megtiltaná a nevetést furcsa beszéde miatt, nem kezd szónoklatba a tájszólások szépségéről vagy értékéről, hanem jelzi a közönségnek, teljesen természetes, ha az ő beszédét a sajátjukétól eltérőnek, szokatlannak érzik. Egyenesen biztatja közönségét, hogy szabad kuncogni, kacagni (de nem gúnyolódni!) emiatt. Mondandóját kis rituálé keretében, szinte mindig azonosan mondja el: „...*hogya egy furcsa kifejezés megcsiklintja a kacagókátokat, akkor azt a göndör kicsi kacagást magatokba ne fojtsátok, me’ nem venném a lelkemre, ha megpukkadnátok!*”²⁶ Erre a humoros figyelmeztetésre persze rögtön kitör felnőttből, gyerekből a nevetés, és ezzel a bukovinai székely tájnyelvvvel (sokaknál talán „a” tájnyelvvvel) történt első találkozást Éva máris egy jó élményhez kapcsolta! Ez a figyelemreméltó pedagógiai fogása (a humorosan előadott engedély a nevetésre) a gyerekeknek, de legalább annyira a háttérben ülő pedagógusoknak is szól. Azt szokta elmondani magyarul (mint „meseneni” voltára is), hogy az élet szorította rá, hogy kitaláljon valamilyen megoldást. Különböző mesélés közben kellett volna lépten-nyomon megállnia, hogy magyarázkodjon, hogy reagáljon a gyerekek értetlenkedéseire vagy elfojtott nevetésekre.

Végezetül a mesébe szőtt éneklést mint mintát jelentő jó gyakorlatot és mint Fábián Éva mesemondásának legismertebb jellemzőjét emeljük ki. Népdalénekes mivolta már a meseválasztásnál is kitűnik. Olyan szövegeket részesít előnyben, amelyekben énekbetét szerepel, már a gyűjtött anyagban is²⁷. Szívesen választ olyan meséket is, amelyekben

²³ Vö. Tóth (2020).

²⁴ Talán Fábián Éva nyelvhasználatát is jellemezhetjük a bukovinai székely beszélőkkel kapcsolatban megfogalmazott „egy nyelven belüli kétnyelvűség”, azaz a kettősnyelvűség kategóriájával, a közösségen belüli tájnyelvhasználat és a közösségen kívüli köznyelviség. A mindennapok során az ő nyelve is közelített már az irodalmi köznyelvhez, mesélés közben viszont érezhetően erősebb a tájszólása.

²⁵ Más variációban: „...*s ezt mind azért mesélem nektek ilyen érdekes nyelven, mer az én nanyókám ilyen érdekes, régies székely magyar nyelven beszélt, én is így tanultam magyarul, én úgy szerettem ezeket a székelyes szavacskákat*” (Németh szerk. 2021).

²⁶ Más variációban: „...*régen ugye, amikor nagyanyókám még odaküjjel Bukovinába élt, ők bukovinai székelyek, a familám, ezt mindig elmondom a gyerekeknek, mer a meséimben használok olyan kifejezéseket, ahogy én régies, székelyes magyar nyelven tanultam beszélni meg hallgattam az öregektől, nagyon szeretem ezt a jó ízű, finom sok kifejezést, belé szoktam szólni a meséimbe. De a gyerekeknek olyan furcsa, meg aki nem hallott ilyet, hogy általában kicsit khhh.... (mutatja is) kuncoghatnékja támad tőle az embernek. Ezért én azt szoktam mondani, hogyha egy ilyen göndör kicsi kacagás megcsiklintja a kacagókátokat, akkor azt magatokba ne fojtsátok, mert nem venném a lelkemre, ha megpukkadnátok!*” (Németh szerk. 2021).

²⁷ Vö. Gulyás (2009).

mint mesei motívum, az éneklés, dalolás, zenélés, furulyázás megvan, vagy beleképzeltető, említhető²⁸. A hangulat színesítésén túl a (zene)pedagógiai szándék sem titok ilyenkor – ahogyan Évike fogalmazott: (a mesélés) „...mivel ilyen varázslatos hangulatot teremt, alkalmas például népdalok gyakorlására is”. Mindkét fajta mesében egy vagy több ének többszöri éneklésére, megtanítására („visszhang-módszerrel”) adódik lehetőség. Ilyen nála például a Furulyás Palkó (a hatlyukú pástorfurulyáról mesél benne Évike, amely a motivikus hármasság miatt háromszor is előkerül), a Sárkányölő Sebestyén (ott szóba kerül háromféle hangszer is: furulya, tilinkó, duda), A gazdag molnár (ebben a széki népmesében a fiatalasszony furulyázik a vízitündér által elragadott urának (Nagy 1976) – Fábián Éva ezt szöveggel énekli). Jellemző az is, ahogy említettük, hogy olyan helyeken is éneklést vagy furulyázást hoz szóba, akár egész kis jelenettel színesíti a cselekményt, ahol, ha nem is volt eredetileg a néprajzi gyűjtés publikált változatában, de nagyon jól odaképzeltető, éppen odaillik valamiért. Ilyenre a Jézus születése című, a Parasztbiblia narratívumaiból összegyűrt meséjéből idézhetünk jellemző példát. A forrásszövegben, a növények elnevezését elbeszélő narratívában semmilyen személyes részletet nem tudunk meg a Szent Család népszámlálásra tartó útjáról, a szereplőkről, egyszerűen csak „...ment a Szent Család...”²⁹. Évikénél viszont – éppen a neki otthonos ének-zene-motívum miatt – érzékletesen, részleteiben magunk előtt látjuk a kedves jelenetet, halljuk a hangokat: „*József vezette a csacsit, még furulyázgatott egy cseppet, hogy vidámabban teljen a hosszú vándorút, Máriacska dudorászott, gondolta, hogy egy kicsit gyakorolta, hogy hogy fogja, mivel fogja ringatni a kicsi fiacskáját, a születendő gyermekét.*”³⁰

A *Találkozás...* program táncházetapjában hangszerbemutató is szerepel a Hagyományok Háza kínálatában, de a gyerekek a mesemondás-programelemben is részesülnek benne, mert Fábián Éva nemcsak énekel, hanem a mesemondáskor sokszor ott van kezében a furulya, a tilinkó. Néha már a színpadra is úgy jön be, hogy figyelemfelkeltés, köszöntés céljából eljátszik egy-két sort. A mesélés során pedig eljátssza rajta a szereplő által furulyázott dallamot, de ez nem zavarja meg a mesélés dramaturgiai ívét, nem vezet kérézősködéshez, részletes bemutatóhoz, a mese után viszont kézbe vehetik az érdeklődők a hangszert.

Összegzés

Fábián Éva a hagyományos mesemondási stílus egyik legjelesebb mai képviselője, a tradicionális közösségek kiemelkedő mesemondó egyéniségeihez hasonlóan igazi alkotó típusú előadó. Nem alakított ki mesefoglalkozásaira, módszerére „márkanévet”, mint ahogyan az ma gyakori, ha körülnézünk a pedagógusokat megszólító képzések, a hagyományátadással foglalkozó műhelyek során³¹. Önmagát – jellemző szerénységével – csak úgy szokta aposztrofálni a felnőtteknek: „pedagógus”, a kisgyerekeknek csak „mesenéni”,

²⁸ Már az egykori kakasdi mesemondóról, Fábián Ágostonnéról írva is megállapították, hogy a furulya énekléssel való megszólaltatása jellemző volt mesemondására (Raffai 2023).

²⁹ *Minden növény kivirágzott* (Lammel–Nagy 1985: 267).

³⁰ Megnézhető a kiadványhoz kapcsolódó weboldalon (Németh szerk. 2021).

³¹ Egy 2012-ben megvalósult pályázattal határon túli óvodákat jártak sorra – Szabó Zoltán néprajzos, népzenei társával –, egy komplex foglalkozássá alakított zenés mesemondás-sorozattal, ott egyszerűen „meseszövés”-nek nevezték, a kifejezeten arra a körútra, óvodás csoportok számára kialakított programot és módszert. Mesei motívumokból és epizódokból összeállított egy saját mesét. Ami tehát valójában nem népmese, itt tulajdonképpen a nevelési-közművelődési cél érdekében eltávolodott a hagyományos mesemondói szerepkörtől. A Kárpát-medencei körutat dokumentáló kisfilm ezt a mesefoglalkozását mint „meseszövést” vagy „meseszövés-módszert” mutatja be. Elérés: „Gyökér adja fáját...” Fábián Éva meséje Szabó Zoltán közreműködésével.

<https://vallalkozokeve.kormany.hu/fabian-eva-meseje-szabo-zoltan-kozremukodesevel>

„táncháznéni”³². Mi mégis úgy gondoljuk, mesébe, énekbe és humorba csomagolt nevelés pedagógiáját a legmelegebben ajánlhatjuk mindenkinek, aki hivatása okán, kutatóként vagy kedvtelésből érdeklődik a népmesék iránt, és a mesemondással szívesen megpróbálkozna. A *Találkozás a néphagyománnyal* című, gyermekprogramba ágyazott foglalkozását, mesemondását elsősorban a közönséget is bevonó előadásmód szempontjából vizsgáltuk. Igyekeztünk bemutatni eszköztárából néhány olyan fogást, amelyekkel az ismeretek és értékek közvetítése, az anyanyelv-pedagógia is élményszerűvé válik.

Irodalom

- Agócs Gergely (2019): A tájnyelv és a mesei nyelvezet mint előadói eszközök a magyar mesemondás hagyományában. In: Székely Anna (szerk.): *A népi-előadóművészeti alkotások minősítésének zsűrizési szempontrendszerre*. Budapest: Hagyományok Háza, pp. 86–91.
- Benedek Katalin (2013): „Akárki nem tud mesét hallgatni” : A (mese)hallgatói szerep. In: Balogh Balázs (főszerk.): *Ethno-lore*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, pp. 69–113.
- Bereczkiné Záluszkai Anna – Fábrián Éva: *Kidőlt-bedőlt oldalú kemencén túl... : Mesélt Fábrián Éva*. URL: <https://www.tok.elte.hu/content/kidolt-bedolt-oldalu-kemencen-tul-meselt-fabian-eva.t.5732> [2023. 12. 04.]
- Dala Sára – Raffai Judit (2005): Napjaink mesemondása. *Napút*, 7(1), 109–122.
- Dobos Ilona (1988): *Bodrogkeresztúri mesék és mondák*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fábrián Éva (2018): A „hagyományos mesemondás” új élete. In: Gombos Péter – Stibler Erika (szerk.): *Az „igazságos mesék : A Népmese Napja. XIV. Országos népmese-konferencia*. Budapest: HUNRA Magyar Olvasástársaság, pp. 16–17.
- Gombos Péter (2017): A 19. századi magyar mesegyűjtők és az irodalmi népmese : A népmese és műmese alapvető műfaji kérdéseiről. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 26(11), 46–52.
- Gulyás Judit (2009): Mese és zene. In: Szemerényi Ágnes (szerk.) *Folklór és zene*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 277–296.
- Keményfi Róbert (2022): *Néprajztudomány. Örökség és korszellem*. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajz Tanszék – Néprajzi Múzeum.
- Kóka Rozália (2021): Küldetésben – Fábrián Éva. *Folkmagazin*, 28(4), 36–39.; 28(5), 28–30.
- Kovács Ágnes: *Icinke-picinke : Népmesék óvodásoknak*. Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtár (2002.11.14.) URL: <https://mek.oszk.hu/00200/00236/00236.pdf> [2023. 11. 28.]
- Kovács Ágnes (2019): Egyéni vagy közösségi alkotás-e a népmese? In: Benedek Katalin – Raffai Judit (szerk.): *Tanulmányok a mesemondásról*. Budapest: Hagyományok Háza, pp. 106–120.
- Lammel Annamária – Nagy Ilona (1985): *Parasztbiblia : Magyar népi biblikus történetek*. Budapest: Gondolat.
- Nagy Olga (1976): *Széki népmesék*. Bukarest: Kriterion Kiadó.
- Nagy Olga (1991): *Cifra János meséi*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

³² Álljanak itt eddigi kitüntetései: a Népművészet Ifjú Mestere; Életfa-díjas, az Oktatási és Kulturális Minisztérium életmű-díjasa és a Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozat állami kitüntetés birtokosa, az MMA népművészeti tagozatának levelező tagja.

- Németh Nóra (2021): ...*Odaküjjel Andrásfalán : Fábián Éva mesél*. Budapest: Hagyományok Háza.
- Ortutay Gyula (1974): A szimpozion célja. In: Voigt Vilmos (szerk.): *A szájhagyományozás törvényszerűségei*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 18–19.
- Raffai Judit (2019): Folklorisztikai hitelesség. In: Székely Anna (szerk.): *A népi-előadóművészeti alkotások minősítésének zsűrizési szempontrendszere*. Budapest: Hagyományok Háza, pp. 95–97.
- Raffai Judit (2021): A mese „tulajdonba vétele” : Adatok a mesemondók szövegalkításának első fázisáról. In: Gombos Péter (szerk.): *Az élőszó ereje. Gondolatok mesemondóktól mesét mondóknak*. Budapest: Hagyományok Háza, pp. 21–31.
- Raffai Judit (2023): A mesemondás folklorizmusa Fábián Ágostonné bukovinai székely mesemondó példáján. In: Dóka Krisztina (szerk.): *Múltidéző : Írások a magyar népi kultúráról és örökségéről*. URL: https://mki.gov.hu/assets/pdf/Mltidz/MKI_054_multidezo_B5_009.pdf [2023. 12. 01.], DOI: 10.53644/MKI.MULTIDEZO.2022.321, DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.53644/MKI.MULTIDEZO.2022.321](https://doi.org/10.53644/MKI.MULTIDEZO.2022.321)
- Raffai Judit (2017): *A magyar mesemondás hagyománya : Útmutató mesemondók, pedagógusok és minden népmesekedvelő számára*. Budapest: Hagyományok Háza.
- Sándor Ildikó (2021): A mesemondás újjáéledő hagyománya. In: *Credo*, 27(4), 10–15.
- Tóth Etelka (2020): Anyanyelv – kisgyermek – digitális világ. *Gyermeknevelés*, 8(1), 105–113.
- Tölgyessy Zsuzsanna (2019): Az élőszavas mesemondásra épülő interaktív népmese-feldolgozás. *Iskolakultúra*, 29(1), 79–86.
- Voigt Vilmos (1990): *A folklorizmusról*. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék.
- Voigt Vilmos (2007): Itt a vége...? In: Voigt Vilmos (szerk.): *Mesésző : Tanulmányok mesékről és mesekutatásról*. Budapest: MTA–ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport, pp. 377–386.
- Szerző nélkül: URL: <https://oniarhivum.hu/rolunk/oktatas/tanaraink-2020-21/fabian-eva> [2023. 11. 29.]
- Szerző nélkül: URL: <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/oktatas/program/magyar-nepmese-hagyomanyos-mesemondas> [2023. 12. 04.]
- Szerző nélkül: URL: https://szellemikulturalisorokseg.hu/index0.php?name=0_magyar_nepmese [2023. 12. 04.]
- Szerző nélkül: URL: <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/oktatas/program/meseszo-az-ovodaban-iskolaban> [2023. 12. 04.]
- Fábián Éva: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LSHBXukjiPs> [2023. 12. 01.]
- Szerző nélkül: URL: <http://users.atw.hu/nepmesek/marimese/indxmese/indxszov.htm> [2023. 11. 25.]
- Fábián Éva: URL: <https://vallalkozokeve.kormany.hu/fabian-eva-meseje-szabo-zoltan-kozremukodesevel> [2023. 11. 20.]

SUMMARY

„Do you like stories?”

Certain features of Éva Fábián's storytelling and pedagogy in the light of a children's program at the Hungarian Heritage House

This paper calls attention to some elements of a decades-long storytelling practice we consider effective and of model value in a complex children's programme run at the

Hungarian Heritage House with the title 'Encounter with Folk Tradition'. Faithful to the traditional storytelling technique, the outstanding storyteller, folk singer, educator Fábíán Éva tells her stories from memory, with improvisations and interactively, involving the audience, at the same time following the circumstances of revival storytelling and the characteristics of the pedagogical situation, she makes self-reflective gestures. Applying humour, taking the ages and composition of the school groups into consideration, she introduces the audience to the world of the lingo of folk tales and the Bukovina Székely regional dialect, and by 'breaking the fourth wall' she leads the children and the accompanying adults back into the now-forgotten story-listener etiquette and forges the audience into an ad hoc community. Besides the magic of her storyteller-human personality, the linguistic and non-verbal indirect and direct 'messages' together create a methodology, parts or the whole of which are recommended for every educator in preschools or primary schools or any adult who loves children and stories. In order to place all this into the context of the past two decades, before analysing storytelling and its communication we shall present the development of folk story telling connected to the dance house movement by many threads, the role the Hungarian Heritage House played in this and also a children's programme of our institute called 'Encounter with folk tradition'.

Keywords: storytelling, folklorism, Hungarian Heritage House, pedagogy of mother tongue, Fábíán Éva, passing traditions

